

III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008)

CONSELL INSULAR
DE MENORCA

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Col·lecció:

Llibres del Patrimoni Històric i Cultural

Coordinació:

Joana Gual Cerdó

Edita:

Consell Insular de Menorca, 2011

ISBN:

978-84-937073-8-5

Dipòsit legal:

Me 273/2011

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (3a : 2008 : Maó)

l'Arqueologia a Menorca : III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008) / [Coordinació Joana Gual Cerdó]. -- Menorca : Consell Insular, 2011. -- 280 p. ; 21x21 cm. -- (Llibres del Patrimoni Històric i Cultural ; 4)

ISBN 978-84-937073-8-5

I. Gual Cerdó, Joana II. Menorca. Consell Insular

1. Arqueologia – Menorca – Congressos

902(460.32)

III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008)

Libres del Patrimoni Històric i Cultural

N-4

2011

CONSELL INSULAR
DE MENORCA

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

SUMARI

Prehistòria..... 9 BLOC I	Excavaciones en la Casa 2 del yacimiento de Torre d'en Galmés, Alaior: propuestas para el hábitat talayótico 119 Dra. Amalia Pérez-Juez, Boston University amaliapj@bu.edu
Son Torrella: Assentament ritual calcolític 11 Jaume Deyà Miró, Josep Ensenyat Alcover	Resultats preliminars de les excavacions al talaiot est de Cornia Nou (Maó)..... 131 Lluís Plantalamor Massanet, Joaquim Pons Machado, Antoni Ferrer Rotger
Concepcions espacials a l'edat del bronze. Els navetiformes: entre l'espai públic i el privat 22 David Javaloyas Molina, Joan Fornés Bisquerra, Bartomeu Salvà, Simonet, Llorenç Oliver Servera, Gabriel Servera Vives	Colonitzacions, època romana i musulmana 139 BOLC II
Resultats preliminars de la intervenció a la naveta de s'Hopitalet Vell (Manacor, Mallorca) 35 Damià Ramis, Magdalena Salas	Darreres intervencions a la cala de Binissafúller (Menorca)..... 141 Xavier Aguelo, Antoni Palomo, Octavi Pons, Carles de Juan
Privatització i diversificació de l'espai domèstic en la societat balear de l'edat del ferro..... 43 Jordi Hernández-Gasch	Primera aproximació al material arqueològic ceràmic trobat a Cala en Busquets (Ciutadella-Menorca)..... 149 Mateu Riera Rullan, Albert Martín Menéndez, Joan Santaolària Sarabia, Manuel Izaguirre Lacoste, Aurora Higuera-Milena Castellano, Núria Martínez Rengel, José Manuel Higuera-Milena Castellano, Iciar Alonso Díaz de Alda, Susana Ruiz Aguilar, Antonia Martínez Ortega
Coccions de ceràmica obertes en superfície a la prehistòria mallorquina: anàlisi de les ceràmiques procedents del àmbit funerari I del Turriforme Escalonat de Son Ferrer 63 Jaume García Rosselló, Manuel Calvo Trías, Daniel Albero Santacreu, (Del Grup de Recerca Arqueobalea de l'Universitat de les Illes Balears)	El barrio púnico del Puig de Vila. Nuevos datos de la excavación arqueológica en la calle Ponent nº3 163 Glenda Graziani Echávarri, Juan José Marí Casanova
Identificació i caracterització d'argiles: una proposta per a l'estudi d'engalbes dins la producció ceràmica..... 75 Daniel Albero Santacreu, Jaume Garcia Rosselló Del Grup de Recerca Arqueobalea de l'Universitat de les Illes Balears	La torre III del Puig de sa Morisca. Avance de las campañas de excavación 2005-2007 175 Emili Garcia Amengual, Victor Guerrero Ayuso, Manuel Calvo Trias, Jaume Garcia Rosselló, Pilar Garcias Maas1
Una estructura de combustió en el cercle II de Torre d'en Galmés (Alaior-Menorca) 91 Carmen Lara Astiz	Intervencions, urbanes i d'època moderna 189 BOLC III
El jaciment de Torre d'en Galmés (Alaior, Menorca). Les intervencions d'Amics del Museu de Menorca: Edifici 1 97 G. Juan Benejam,, J. Pons Machado	Descripció dels resultats de la intervenció arqueològica a l'absis de la Catedral de Menorca (Ciutadella, juny de 2006) ... 191 Maria José Rivas Antequera, Sebastià Munar Llabrés, Margarita Orfila Pons
El jaciment de Torre d'en Galmés (Alaior, Menorca). Les intervencions d'Amics del Museu de Menorca: Cercle 7..... 109 A Ferrer Rotger, G. Lara Astiz, C., J. Pons Machado	La Capilla "Real" de San Agapito (s. XVII-XVIII). Hallazgos arqueológicos en el nº1 de la calle Joan Roman (Dalt Vila) 205 Juan José Marí Casanova, Glenda Graziani Echávarri

Restauració, adequació, divulgació i gestió 219	El tractament del patrimoni històric en els plans territorials insulars de les illes Balears. Un anàlisi comparativa 241
BLOC IV	J. Simón Gornés Hachero (Arqueòleg. Servei de Patrimoni Històric del Consell Insular de Menorca. simon_gornes@yahoo.es)
L'aixecament d'una pila baptismal del jaciment de l'antiguitat tardana de Son Peretó (Manacor, Mallorca)..... 221	La gestió del patrimoni arqueològic a Menorca: L'emple de Torren d'en Galmés 253
Margalida Munar Grimalt, Bernat Burgaya Martínez (Tècnics restauradors), Mateu Riera Rullan (Arqueòleg, director tècnic), Sílvia Alcaide González (Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), investigadora en formació) Magdalena Salas Burguera (Directora del Museu d'Història de Manacor i coordinació del projecte), Miguel Ángel Cau Ontiveros (Research Professor, Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats ICREA/Equip de Recerca Arqueomètrica de la Universitat de Barcelona (ERAAUB), director científic)	M. Cristina Rita
Restauració, adequació i museïtzació del jaciment arqueològic del Pla de ses Figueres (Illa de Cabrera)..... 231	El món talaiòtic en còmic. Una proposta didàctica del Museu Arqueològic de Son Fornés 263
Mateu Riera Rullan, Margalida Munar Grimalt Elena Juncosa Vecchierini, Lavínia Mayer Rodà, Maria Magdalena Riera Frau	Ferré Alemany, Marc, Forés Gómez, Albert
	Deu anys de vigència de la Llei de Patrimoni històric de les Illes Balears. Algunes Propostes de Modificació. 269
	Joana M. Gual (Servei de Patrimoni Històric del Consell Insular de Menorca)

EL TRACTAMENT DEL PATRIMONI HISTÒRIC EN ELS PLANS TERRITORIALS INSULARS DE LES ILLES BALEARS. UNA ANÀLISI COMPARATIVA

J. Simón Gornés Hachero

(Arqueòleg. Servei de Patrimoni Històric del

Consell Insular de Menorca.

simon_gornes@yahoo.es)

Resum

Arran de l'aprovació de les Directrius d'ordenació territorial de les Illes Balears, es varen anar desplegant els diferents plans territorials insulars de Menorca (2003), Mallorca (2004) i Eivissa (2005). Aquests són instruments generals d'ordenació del territori que tenen com a objectiu l'equilibri interterritorial i l'ordenació urbanística del territori, entre d'altres. L'anàlisi dels tres instruments ens permetrà comparar el tractament que cada un dels dóna al patrimoni històric i exposar des de quin punt de vista de l'ordenació urbanística s'afronten les mesures de protecció cap al patrimoni històric de les Illes.

1. El marc legal

1.1. La llei de patrimoni històric de les Illes Balears

Al final de l'any 1998 s'aprovava la Llei 12/1998, del patrimoni històric de les Illes Balears, després d'una llarga tramitació parlamentària. L'aprovació d'aquesta llei representava que, finalment, les Illes Balears comptaven amb el seu propi ordenament jurídic quant a la gestió del patrimoni històric, ja que fins llavors regien la Llei 16/1985, del patrimoni històric espanyol, i els reglaments i les lleis que els diferents governs de la CAIB havien aprovat, entre els quals destaca el Reglament d'excavacions arqueològiques o la Llei de l'1 % cultural.

Entre l'articulat de la Llei del patrimoni històric hi ha disposicions que tenen un clar contingut urbanístic. Així, l'article 36.1 estableix que els termes de la declaració d'un immoble com a bé d'interès cultural vincularan els plans i les normes urbanístiques que l'afectin. Així mateix, en el cas de plans o normes urbanístiques vigents abans de la declaració, l'ajuntament

corresponent està obligat a dur a terme les adaptacions necessàries.

L'article 36.2 estableix que quan es tracti d'un conjunt històric, un jardí històric, un lloc històric, un lloc d'interès etnològic, una zona arqueològica o una zona paleontològica, l'ajuntament també haurà d'elaborar un pla especial o un instrument urbanístic de protecció, o bé adequar-ne un de vigent, que compleixi les exigències d'aquesta llei. L'aprovació d'aquest instrument de planejament requerirà l'informe favorable de la Comissió Insular del Patrimoni Històric. Es considerarà emès l'informe en sentit favorable quan hagin passat tres mesos des de la data de presentació de la proposta de planejament. Finalment, l'article 36.3 estableix que el consell insular respectiu podrà, en qualsevol moment, proposar motivadament a l'ajuntament la modificació del planejament urbanístic que afecti béns d'interès cultural i podrà suspendre el planejament vigent en allò que sigui necessari per tal de protegir el patrimoni històric en l'àmbit territorial afectat.

Podem veure, per tant, que el patrimoni arqueològic -zones arqueològiques d'acord amb les categories establertes per la mateixa llei- queda sotmès a l'aprovació de plans especials que han de regular-ne la gestió.

1.2. Les Directrius d'ordenació territorial

Pocs mesos després d'haver aprovat aquesta llei, el Govern balear va aprovar les Directrius d'ordenació territorial (Llei de Directrius d'ordenació territorial de les Illes Balears 6/1999, de 3 d'abril) l'objecte de les quals era definir un model territorial per a les Illes Balears tot assenyalant les grans línies mestres que, després, havien de desplegar cada un dels plans territorials parcials per a cada una de les illes, definits posteriorment com plans territorials insulars (PTI).

Les Directrius d'ordenació territorial de les Illes Balears (DOT) estableixen també que els plans territorials parcials (article 13.1) són els instruments per a l'ordenació de les àrees homogènies de caràcter supramunicipal, i concretament són els instruments generals d'ordenació del territori de les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, els seus illots adjacents i les seves aigües interiors.

Entre els objectius més específics que preveu aquesta norma en matèria de patrimoni històric, l'article 1.3 promou, de forma genèrica, la protecció de la qualitat ambiental, el paisatge, la biodiversitat i el patrimoni històric. D'altra banda, l'article 15.1.d és més específic, ja que esmenta que, per al desenvolupament social i cultural, els plans territorials parcials (PTI) han de prendre en consideració els objectius en relació amb el patrimoni històric per al qual, en tot cas, hauran d'establir mesures per completar els catàlegs de patrimoni històric i afavorir-ne la restauració, investigació i rehabilitació o possibilitat d'ús.

En el mateix sentit, l'article 15.2.e estableix que, per al desenvolupament econòmic, els plans territorials parcials han d'indicar els objectius considerats respecte de les noves activitats relacionades amb la recuperació i els nous usos del patrimoni històric, la gestió del medi ambient, els espais naturals, els residus i l'energia.

1.3. Els plans territorials insulars

1.3.1. El PTI de Menorca

El Pla territorial insular de Menorca va ser aprovat pel Ple del Consell Insular el 25 d'abril de 2003. En la memòria s'expliquen quins són, en matèria de protecció del patrimoni historicoartístic i cultural de Menorca, els principals objectius del Pla:

1. Assumir els objectius generals que articulen els distints programes que configuren el Pla de gestió del patrimoni històric de l'illa de Menorca i les accions rellevants proposades a partir d'aquest, entre les quals destaquen:

- Completar el Catàleg insular del patrimoni històric.
- Completar el Registre insular de béns d'interès cultural i delimitar els seus entorns d'afecció.
- Redactar i actualitzar els catàlegs de patrimoni històric municipals i incloure'ls en els instruments de planejament.

El títol X i l'article 67 recullen aquestes idees i les plasmen en dos punts. En el primer s'exposa que el patrimoni cultural és un element identificador del poble de Menorca, que el fa un lloc

atractiu. I el segon incideix en la tasca de completar els diferents catàlegs insulars i registres de BIC, tot i que en la norma, pel que fa als catàlegs municipals s'especifica més i es restringeixen a l'aspecte arquitectònic, oblidant, d'alguna manera, la resta de categories en què es classifica el patrimoni històric. La vinculació del Pla de gestió del patrimoni històric amb el PTI és absolutament nova en el panorama normatiu i, de fet, és l'únic PTI que ho estableix d'aquesta manera. Els plans de gestió del patrimoni històric vénen establerts en l'article 99 de la Llei 12/1998, del patrimoni històric de les Illes Balears. En teoria, cada consell insular n'havia d'aprovar un cada dos anys; però a hores d'ara només el Consell de Menorca n'ha aprovat tres, mentre que la resta d'illes només n'han aprovat un per a Mallorca i un per a Eivissa. En aquests plans s'han d'establir el conjunt d'actuacions i prioritats de l'acció pública destinades a ordenar i facilitar les tasques preventives, la intervenció, la conservació i la difusió del patrimoni històric.

El PTI de Menorca també conté disposicions dirigides a la protecció directa del patrimoni urbà i arquitectònic, com ara l'article 28, en el qual s'estableixen els objectius estratègics del planejament municipal i es disposa el foment i la recuperació d'aquest patrimoni.

Les pedreres compten també amb un petit apartat, en referència a les d'interès etnològic, amb l'objectiu de la "recuperació per a l'ús i gaudi ciutadà del gran patrimoni material que suposen les pedreres d'interès etnològic i cultural, d'acord, si escau, amb el catàleg i el pla insular corresponent".

Finalment, es preveu la creació de centres d'interpretació emmarcant-los en els grans conjunts ecològics i paisatgístics de l'illa, entre els quals n'especifica tres: un de relacionat amb el món de les zones humides i el paisatge agroforestal de l'est insular (albufera des Grau, ja en execució), un altre de relacionat amb el món muntanyós i litoral de tramuntana i un tercer de relacionat amb els ecosistemes de barrancs, plataformes i platges del migjorn. Malgrat el gran pes temàtic dirigit cap a l'ecologia en què estan pensats aquests centres, la seva concepció com a equipaments d'ús públic per "acollir visitants amb la missió de proporcionar informació d'interès sobre les característiques i els valors ecològics i culturals de l'àmbit protegit i sobre l'accessibilitat i els desplaçaments pel seu interior, així com la possibilitat de desplegar programes i activitats d'educació ambiental; contribuir a la difusió dels resultats de la gestió de l'espai protegit; i acollir o desplegar iniciatives d'investigació sobre el patrimoni ecolò-

gic i cultural existent”, permetria, també, en un cas hipotètic, el desenvolupament de centres destinats a la difusió del patrimoni històric.

La Llei 4/2003, de museus de les Illes Balears, també es refereix als centres d’interpretació com espais oberts al públic, vinculats a llocs i monuments i que, si compten amb els elements necessaris d’infraestructures i de recursos humans, poden proporcionar a la ciutadania les claus per a la comprensió dels seus valors culturals. Probablement, la coincidència temporal en l’aprovació d’ambdues normes va impedir donar més contingut patrimonial a la figura dels centres d’interpretació prevists en el PTI.

1.3.2.El PTI de Mallorca

El PTI de Mallorca va ser aprovat el 31/12/2004 pel Ple del Consell de Mallorca d’aquesta institució. A la part expositiva de la memòria, en la qual es detallen els àmbits d’actuació, la naturalesa i els objectius del Pla, no figura, específicament, la recuperació del patrimoni històric i només es diu el Pla “té en compte la consideració que una part de la Serra de Tramuntana té la condició de paratge intorenc i, en conseqüència, ordena i protegeix específicament el seu patrimoni monumental i històric, complint així el que disposa l’article 9 de la Llei 1/1991, de 30 de gener, d’espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d’especial protecció de les Illes Balears”. Sí que s’esmenta, però, la recuperació del patrimoni històric com una fortalesa del nou model territorial (pàg. 14 de la Diagnosi).

El títol III fa especial esment a la Serra de Tramuntana com a àmbit d’entitat geogràfica i cultural. En l’article 31 de la norma s’estableix la integració de tots els béns inclosos en el Registre insular de béns d’interès cultural, en el Catàleg insular i en els catàlegs de protecció municipals com elements catalogats dins la delimitació de la Serra, i s’encomana als municipis que no comptin amb aquest instrument que l’aprovin durant el tràmit d’adaptació del planejament municipal al PTI.

Finalment, el punt 3r d’aquest article estableix que, en el cas dels municipis que no tinguin un catàleg municipal de patrimoni aprovat definitivament, en les edificacions de valor arquitectònic o etnològic, com ara cases de possessió, cases de pagès construïdes amb tècniques tradicionals, molins, ponts, cases de neu i altres elements definitoris de les tècniques tradicionals, només s’hi permeten obres d’estricta conservació.

El tractament dels conjunts urbans amb valors històrics es preveu en el títol V, capítol II, norma 46 del PTI. En ell s’estipula que el planejament municipal ha de delimitar, en els nuclis tradicionals on n’hi hagi, una zona de nucli antic (o centre històric) del nucli urbà que abasti l’àrea més rellevant pel que fa a la conservació patrimonial de tipologies tradicionals, a la persistència de trames urbanes originals i al seu creixement cap a altres nuclis, si n’hi hagués (ravals). La zona així delimitada ha de ser objecte de protecció i conservació.

En el mateix sentit, la norma 46 estableix que el planejament general municipal ha de contenir un catàleg d’elements que, pels seus valors singulars o les seves característiques urbanístiques o arquitectòniques, hagin de ser objecte d’una protecció especial. El contingut del catàleg ha de ser el següent:

a) S’han de catalogar, com a mínim, els elements inclosos dins les categories següents: jaciments arqueològics, arquitectura religiosa, escultura monumental religiosa i heràldica, arquitectura i enginyeria civil, arquitectura militar, béns etnològics, béns d’interès industrial i béns d’interès paisatgístic i ambiental, entenen com a tal no tan sols els espais amb valors naturals destacats (orografia, hidrografia, flora i fauna), sinó també tots aquells conjunts urbans (carrers, barris, etc.) amb unes característiques determinades que els confereixin una unitat valorable des d’un punt de vista etnològic, històric o social. El catàleg ha d’incloure com a mínim tots aquests elements, sense perjudici d’incloure tots aquells altres de valor singular que s’estimin adequats per formar-ne part.

b) Se n’ha d’indicar el grau de protecció corresponent, per a la qual cosa es proposa l’estructuració de les proteccions següent:

1. Nivell de protecció integral. Aquest tipus de protecció implica una preservació íntegra del bé, és a dir, sense cap possibilitat de canvi que comporti una modificació en la seva estructura, distribució i elements d’acabat. Ha de mantenir l’ús original o un altre de compatible amb l’adequat manteniment i la protecció del bé, i només s’hi permetran obres de conservació, restauració i, en casos excepcionals, de recuperació d’alguna de les seves característiques originals. Es pot admetre l’establiment d’una subcategoria que englobi aquells elements d’un valor elevat que, a causa del seu deteriorament, necessitin obres d’una certa entitat per assegurar-ne la permanència o el retorn a l’estat original desitjat; i també queden inclosos en aquesta subcategoria aquells elements que, tot i que mereixen una protecció integral, posseeixen

annexos no protegits o amb un nivell de protecció menor on es poden dur a terme obres de més entitat necessàries per a la continuïtat del seu ús.

2. Nivell de protecció parcial. Per a aquells casos diferents dels anteriors que, amb el límit de la conservació íntegra de les seves parts essencials i la seva volumetria, permetin l'execució d'obres majors.

3. Nivell de protecció ambiental. Queden englobades en aquest nivell les remodelacions que poguessin afectar la totalitat de l'espai interior de les edificacions, sempre mantenint les proteccions de façana, que obligaran a mantenir la volumetria existent en l'aiguavés corresponent a aquesta a fi que la seva protecció sigui realment efectiva.

c) S'ha d'elaborar una fitxa individualitzada per a cada element, la qual, com a mínim, ha de contenir les dades següents:

1. Identificació espacial: municipi, població, localització i plànol de situació.

2. Identificació de l'element: denominació, codi d'identificació, tipologia, ús actual, documentació fotogràfica, autoria, estil o corrent.

3. Descripció de l'element: descripció (morfològica, estructural i elements integrants), cronologia i bibliografia.

4. Estat de conservació: intervencions, realitzacions i descripció de l'estat actual de conservació.

5. Protecció de l'element: grau de protecció, usos permesos, elements destacats que s'han de preservar (podria, excepcionalment, incloure béns mobles), i definició de les intervencions preferents i admissibles sobre l'element catalogat (aquestes dades tenen caràcter normatiu).

6. Definició de la zona de protecció: en els casos de nivell de protecció integral, i en altres casos en què es consideri necessari, excepte en el cas de conjunts històrics, es pot definir un entorn de protecció al voltant de l'element catalogat a fi de preservar el seu àmbit d'influència. A més, el planejament general municipal l'ha de tenir en compte a l'hora d'ordenar el referit entorn per tal de no distorsionar-ne les visuals. En els elements ja catalogats, s'ha de fixar aquest àmbit, si no el tenen, o ampliar-lo si és necessari.

Quant al patrimoni etnològic, és la norma núm. 48 la que recull les disposicions que l'afecten. Aquesta norma preveu una completa categorització dels principals béns que l'integren i estableix la seva catalogació i inclusió en el catàleg municipal corresponent. A continuació reproduïm els béns en la seva totalitat:

1. Murs de pedra seca

a) S'inclouran en el catàleg esmentat en la norma anterior, en la tipologia de béns etnològics, aquells trams dels murs que limitin amb camí o carretera i que es puguin considerar d'alt valor paisatgístic ambiental. Se n'ha de detallar la tipologia, l'alçada i les condicions, el plànol de situació i les actuacions necessàries per a la seva conservació. Només se'n podran eliminar per un motiu d'utilitat pública, i en aquest cas hauran de ser reconstruïts després de la necessària reculada.

b) Els murs que no resultin catalogats i que s'usin per separar finques no es podran demolir, excepte en els casos de deteriorament o agrupació de finques que impliquin la pèrdua d'aquesta funció. En aquests casos, i en tots els altres en què s'efectuï la segregació, divisió o fragmentació de finques tancades d'aquesta manera, la separació de les finques resultants de la divisió s'haurà de fer necessàriament amb mur de pedra seca del mateix tipus del que hi havia en el moment de les actuacions esmentades.

2. Marjades

a) Les àrees paisatgístiques formades per grups de marjades també s'han d'incloure en l'esmentat catàleg municipal. Les fitxes han de reflectir el tipus de mur que delimita les marjades i la seva alçada, i han de contenir documentació gràfica i fotogràfica sobre els elements més característics i la seva ubicació concreta.

b) Aquestes àrees hauran de ser zones d'actuació preferent tant per a la rehabilitació dels elements en si mateixos, com per a la recuperació dels usos tradicionals agraris.

3. Fonts de mina, barraques de roter, forns de calç, cases de neu i barraques, rotlos de sitja i forns de carboner

a) Igual que els elements etnològics rurals anteriors, les fonts de mina, les barraques de roter, els forns de calç, les cases de neu i les barraques, rotlos de sitja i forns de carboner s'inclouran en el catàleg municipal d'elements d'especial protecció com a béns etnològics, sempre que el seu estat de conservació en permeti la recuperació.

b) S'hauran de promoure ajuts públics per conservar-los i restaurar-los, i s'afavorirà que es valorin com a béns d'alt interès etnològic.

4. Camins empedrats

a) Seran també catalogats detalladament, amb expressió de la seva titularitat i de les seves característiques essencials, com ara límits (parets de pedra seca, d'esquena d'ase, etc.), orografia, pavimentació, vegetació i edificacions properes.

5. Altres elements d'interès etnològic

Altres elements d'interès etnològic, com poden ser escars, pous, rellotges de sol, etc., que per la seva singularitat hagin de ser protegits

El Consell Insular de Mallorca estableix el que anomena *rutes d'interès cultural*, previstes en la norma número 49. El seu objectiu és difondre la realitat patrimonial, promoure la seva conservació i potenciar-ne el coneixement i la comprensió. S'estableixen quatre rutes principals (totes elles grafiades en plànols) sota els epígrafs següents: Ruta arqueològica, Ruta del gòtic, Ruta dels castells i Ruta del barroc.

El punt núm. 2 de la norma 49es estableix que, sense perjudici de la possibilitat que el Consell Insular de Mallorca redacti plans especials per al desplegament d'aquestes determinacions, els traçats de les rutes esmentades s'hauran d'incloure en el planejament municipal i seran vinculants a l'hora de redactar les adaptacions, revisions o els nous planejaments urbanístics. S'haurà de preveure una zona de protecció al voltant de cada un dels elements que la constitueixen on es prohibeixin actuacions que puguin malmetre o perjudicar el patrimoni catalogat i s'hauran d'establir mesures de protecció de les visuals i de l'entorn de les rutes.

La norma, en definitiva, estableix dos tipus de desenvolupament o tractament, el que pugui desenvolupar la institució insular mitjançant plans especials i el que obliga els ajuntaments afectats a incloure, en el planejament municipal, les esmentades rutes. Més indefinida és l'estipulació d'establiment de la zona de protecció al voltant d'aquests elements, ja que no queda prou clar si ha de ser per la norma municipal o pels esmentats plans especials.

També en el mateix sentit i amb els mateixos objectius que l'anterior, la norma 50 estableix les *rutes d'interès paisatgístic*, figura que comprèn rutes de suposat interès natural però que, en realitat, fa especial esment, en dues d'elles, a elements d'interès etnològic, com puguin ser la Ruta de pedra seca i la Ruta del sis-

tema hidràulic de Palma. La tercera és la Ruta d'Artà a Lluc. Les disposicions quant a possibilitat de plans especials i planejament municipal són les mateixes que les establertes per a la norma anterior, per la qual cosa no les reproduïrem. L'única novetat que s'inclou és l'obligació de mantenir-les en condicions de ser transitades i obertes al públic.

Finalment, la normativa del PTI estableix, en la seva disposició adicional primera, i fent especial esment al que disposa l'article 15.1.d de la Llei 6/1999, de 3 d'abril, de les Directrius d'ordenació territorial de les Illes Balears i de mesures tributàries, la incoació de l'expedient per a la declaració de bé d'interès cultural, amb la categoria de conjunt històric, dels nuclis històrics següents: Sóller, Campos, Santanyí, Sineu, Pollença, Llucmajor i Porreres; es proposa l'ampliació dels conjunts històrics existents corresponents a Manacor, Valldemossa, Binissalem, Petra i Felanitx, i també es proposa la mateixa declaració per als següents conjunts de petites dimensions: Ruberts, Jornets, Ses Olleries, Ses Coves, Ses Alqueries, Biniali, Biniaraix, Ullaró i Galilea.

En darrer lloc, la disposició final primera, en el punt 4, estableix que el planejament general municipal, als municipis afectats, haurà de preservar i adoptar mesures amb la finalitat de mantenir les trames urbanes originàries derivades de les *Ordinacions* de 1300 del rei Jaume II.

1.3.3. El PTI d'Eivissa

El Pla territorial de l'illa d'Eivissa va ser aprovat pel Ple del Consell Insular el dia 31/3/2005, amb la qual cosa va ser el darrer instrument de veure la llum. En els seus objectius, en els quals es defineixen els diferents àmbits i projectes, ja s'especifica que el seu objecte és la protecció del patrimoni històric i cultural.

Com en el cas de Mallorca, també estableix zones d'especial ordenació, com la dels Amunts d'Eivissa, en la qual, fent referència a la Llei 12/1998, del patrimoni històric de les Illes Balears, estableix que formen part dels elements catalogats tots els BIC i els béns inclosos en els catàlegs municipals (que obligatòriament hauran d'incloure les adaptacions del planejament general al PTI). La mateixa norma 43 estableix que, fins que no siguin aprovats els instruments abans citats, estaran subjectes a protecció els elements situats a la zona i que es contenen en l'Inventari de cases pageses de la Conselleria de Patrimoni del CIEF, amb l'informe pertinent de la Comissió de Patrimoni Històric. Finalment, el PTI recull, en l'annex IV

i amb caràcter indicatiu, la relació de cases pageses incloses en l'inventari esmentat.

Dins la normativa específica d'allotjaments turístics, en la norma 11 inclou la recomanació de conservar in situ i mantenir els elements patrimonials existents a la finca, com ara trulls, molins, arbres singulars, eres, parets, forns, sèquies, sènies, etc.

En el títol VIII es recullen les normes que afecten específicament el *patrimoni històric-artístic i arquitectònic (sic)*.

En la norma 70 s'exposen els criteris generals que les administracions públiques, amb *incidència en la matèria*, haurien d'establir:

1. Les accions de les administracions públiques amb incidència en la matèria:

a. Consideraran el patrimoni històric, artístic, cultural i arquitectònic com element identificatiu de les illes d'Eivissa i Formentera i configurador de la seva riquesa i diversitat, amb especial atenció als béns declarats per la UNESCO Patrimoni de la Humanitat.

b. Coordinaran les seves actuacions optimitzant l'eficàcia de la legislació de patrimoni històric, artístic i cultural i dels instruments i les mesures adoptats per a la seua execució i aplicació.

2. En particular, el Consell Insular d'Eivissa i Formentera adoptarà les mesures oportunes per garantir:

a. L'elaboració i aprovació del Catàleg insular del patrimoni històric.

b. L'establiment i funcionament del Registre insular de béns d'interès cultural i dels seus entorns d'afecció.

c. La redacció i actualització dels catàlegs municipals que, en aplicació del que estableix la Llei 12/1998, de 21 de desembre, de patrimoni històric, han d'incorporar obligatòriament els instruments de planejament general i la formulació dels plans especials de protecció de les parròquies exigits per aplicació de la citada llei.

d. L'elaboració i gestió de l'inventari del patrimoni etnològic d'Eivissa i Formentera, de conformitat amb el que disposa la Llei 1/2002, de 19 de març, de cultura popular i tradicional.

3. La documentació gràfica del PTI conté, en el seu plànol 3, definició gràfica indicativa de la ubicació d'elements protegits, la qual serà desplegada mitjançant instrucció tècnica en què es recollirà la ubicació i les característiques específiques de cadascun dels elements sotmesos a protecció, amb indicació de la seua zona de respecte, que substituirà la definició gràfica indicativa abans citada.

El tractament dels conjunts urbans es recull en la norma 71, en la qual s'exposa que els instruments de planejament general hauran de delimitar, en els nuclis tradicionals on n'hi hagi, la zona de nucli antic o centre històric del nucli urbà o rural, que abastarà les àrees de major rellevància pel que fa a contingut patrimonial, conservació de tipologies tradicionals i persistència de les trames urbanes originals i que haurà de ser ordenada amb criteris enfocats a la seua efectiva protecció i conservació.

Més endavant estableix que els instruments de planejament general o, si s'escau, els corresponents plans especials de protecció, hauran de definir l'ordenació dels nuclis tradicionals i les parròquies conformement a criteris que persegueixin el manteniment, l'adequació o la restauració de les característiques originals del seu entorn, per als quals també hauran de definir les condicions d'integració paisatgística i ambiental ajustades a:

a) Els criteris que deriven de la Llei 12/1998, de 21 de desembre, de patrimoni històric, i de la Llei 1/2002, de 19 de març, de cultura popular i tradicional.

b) Els que resultin de l'aplicació del capítol III i de les normes 24.3, 24.4, 33.2, 33.3 i 67, apartats 2a i 2b.

El PTI d'Eivissa atorga també una gran importància als instruments de planejament general. De fet, en la norma 72 estableix que aquests contindran un catàleg d'elements que pels seus valors singulars o per les seves característiques històriques, artístiques, culturals, urbanístiques o arquitectòniques hagin de ser objecte d'una especial protecció. En el mateix sentit, n'estableix el contingut mínim, que divideix en tres camps:

a) Assigna els elements catalogats a les noves categories (que, per cert, no tenen res a veure amb la classificació que estableix l'article 6 de la Llei 12/1998 del patrimoni històric) següents: jaciments arqueològics o paleontològics, arquitectura religiosa, escultura monumental religiosa i heràldica, arquitectura civil, arquitectura militar, béns etnològics, béns integrants del patrimoni historicoindustrial i béns d'interès paisatgísticoambiental, entenent per aquests no només els espais amb destacats valors naturals o arquitectònics, sinó també els conjunts urbans les característiques dels quals els confereixen una unitat rellevant des del punt de vista etnològic, històric o social.

b) Per a cada element defineix diferents graus de protecció, d'acord amb l'estructura següent:

-Protecció A. Correspon a la categoria de protecció integral. S'assignarà als elements que pel seu elevat valor arquitectònic i

la continuïtat en el seu ús original exigeixen la conservació en el seu estat primigeni. Només admetran obres de consolidació, conservació i restauració.

-Protecció B. S'assignarà als elements que presentin, en el conjunt urbà o rural, un alt valor arquitectònic i ambiental per la seva tipologia, estat de conservació, elements singulars i espais complementaris. Inclourà així mateix les zones enjardinades i de caràcter paisatgístic així com els elements arquitectònics i constructius que les acompanyin. Només admetran obres de consolidació, conservació, restauració i rehabilitació, així com reestructuració en parts no bàsiques de l'edifici (annexos i afegits) que hi pogués haver.

-Protecció C. S'assignarà als elements d'elevat valor arquitectònic o ambiental que, pel seu estat de conservació o pel fet d'haver sofert reformes i transformacions en el passat, no arribin al nivell d'importància dels assignats al grau B. Admetran obres de consolidació, conservació, restauració i rehabilitació, així com de reestructuració que no afecti més del 30 % del volum total de l'edifici.

-Protecció D. S'assignarà als elements que, mancats de la importància dels assignats al grau C, per les seves característiques tipològiques, tinguin mèrits suficients com per merèixer la protecció dels seus elements essencials. Admetran obres de consolidació, conservació, restauració, rehabilitació i reestructuració que no afecti més del 60 % del volum total de l'edifici.

-Protecció E. S'assignarà als elements que, mancats individualment de valors que justifiquin la seva protecció com elements individualitzats, conformin en el seu conjunt elements definidors del paisatge urbà que interressi mantenir. S'assignarà així mateix als edificis que, havent-la perdut, conservin en la seva façana elements reveladors de la seva antiga importància.

En aquests edificis resulta fonamental la conservació de la seva façana per la qual cosa només s'hi admetran obres de consolidació, conservació i restauració. En el seu interior s'admetran obres de consolidació, conservació, restauració, rehabilitació i reestructuració total.

c) La norma inclou les determinacions per elaborar una fitxa individualitzada per a cada element, i n'estableix els continguts mínims que es detallen a continuació:

1.1 Identificació espacial: municipi, parròquia, venda, població, localització i mapa de situació.

1.2 Identificació de l'element: denominació, codi d'identificació, tipologia, ús actual i documentació fotogràfica.

1.3 Descripció de l'element: descripció (morfològica i estructural), cronologia i bibliografia.

1.4 Protecció de l'element: grau de protecció, usos permesos, elements destacats que caldria preservar i definició de les intervencions que hi són admissibles. En aquest punt, també la mateixa norma estableix la classificació sobre el tipus d'obres i intervencions.

a. Restauració. Obres la finalitat de les quals és la de reposar o retornar a l'element o a una part d'ell les seves característiques originals, científicament conegudes, tant en les seves estructures com en els seus elements, acabats i decoracions, de tal manera que el procés sigui recognoscible.

b. Conservació. Obres per al manteniment de totes les condicions estructurals i de la resta d'elements de l'edifici o conjunt en perfecte estat de salubritat i ornat exterior i interior. Es consideren dins d'aquest apartat les reparacions eventuais de tots aquells elements i instal·lacions que es considerin en mal estat (coberta, baixants, instal·lacions sanitàries, etc.) i obres estrictes de manteniment, com ara reparacions de paviments, referits o pintures.

c. Consolidació. Obres de recuperació d'elements de les estructures resistents o de reforçament o reparació amb eventual substitució parcial d'aquestes, per tal d'assegurar l'estabilitat de l'edifici o dels edificis i de les seves parts resistents. En els edificis de protecció integral les obres s'hauran de fer amb els mateixos materials i sistemes constructius utilitzats originàriament, i hauran de quedar recognoscibles.

d. Rehabilitació. Obres d'adequació, millora de condicions d'habitabilitat o redistribució de l'espai interior, mantenint en tot cas les característiques estructurals de l'element i els aspectes fonamentals de la seva tipologia de forma no mimètica.

e. Reestructuració. Obres d'adequació o transformació de l'espai interior de l'edifici o del conjunt, incloent-hi la possibilitat de demolició o substitució parcial d'elements estructurals.

f. Reconstrucció. Obres la finalitat de les quals és aixecar una construcció de nova planta sobre un solar o espai no construït que reproduïxi l'edifici o la construcció que el va precedir en l'ocupació de l'esmentat solar o espai.

g. Obra nova. Obres de construcció de nova planta sobre solars existents o que puguin sorgir com a resultat de la substitució d'edificis d'acord amb les normes urbanístiques aplicables. Quan se substitueixin edificis, s'hauran de conservar els elements constructius de rellevància de l'edificació anterior.

Finalment, la norma 72 inclou una estipulació respecte a la ubicació gràfica dels elements catalogats i dels altres béns integrants del patrimoni històric, cultural, artístic i arquitectònic objecte de protecció sobre els plànols generals d'informació del planejament municipal.

Igualment, explicita que els béns declarats d'interès cultural i els catalogats segons la legislació de patrimoni històric de les Illes Balears i la relativa a cultura popular i tradicional, es regiran per la seva normativa específica i hauran de ser recollits en els catàleg municipals, que converteix així en poderosos instruments per a protegir i regular els béns integrants del patrimoni històric, tant els declarats BIC com els catalogats en el catàleg insular i tots els altres que recullin els catàlegs i planejaments municipals.

El tractament dels béns declarats per la UNESCO com a Patrimoni de la Humanitat és breu. Es recull en el punt 4t de la norma 72, on diu que “rebran una protecció especial, a més de la prevista en l'apartat 3 anterior” (es refereix a la Llei 12/1998, de patrimoni històric, i a la Llei 1/2002, de cultura popular). En l'article no s'especifica més, així que el gruix de la norma recau sobre les disposicions legislatives esmentades abans.

Tot i que en alguns aspectes sigui redundant respecte de la norma 72 (que també inclou, de qualque forma de manera explícita, el patrimoni etnològic), la norma 73 de les disposicions del PTI fa referència als anomenats “edificis i elements etnològics rurals”. Ja ho esmenta així el punt de la norma 73 en establir que “els catàlegs dels instruments de planejament general hauran d'incloure les edificacions i elements etnològics situats en el medi rural del terme municipal de què es tracti, definint-ne les determinacions que resultin oportunes d'entre les establertes en la norma 72 i atenent en tot cas al disposat en la Llei 12/1998, de 21 de desembre, de patrimoni històric i en la Llei 1/2002, de 19 de març, de cultura popular i tradicional”.

La diferència principal rau en el fet que la regulació inclou una nova classificació del tenor literal següent i que, a grans trets i salvant les diferències, és semblant a la norma 48 del PTI de Mallorca:

1. **Les cases pageses**, amb els seus elements arquitectònics i funcionals, a cadascuna de les quals s'haurà d'assignar un grau de protecció d'entre els definits en l'apartat 1.2 de la norma 72 i també s'haurà definir els tipus d'obres i intervencions que s'hi admeten. No es podran determinar, per a les situades en les zones protegides per la Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i

de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears, les intervencions de reconstrucció total o parcial ni les d'obra nova substitutòria d'edificació anterior.

2. **Els murs de pedra seca**, en relació amb els quals s'estableix que:

a) Els que limitin amb camí o carretera només es podran eliminar a causa d'obres de millora de la xarxa viària, i en resultarà obligatòria la reconstrucció després de la seva reculada.

b) Els que constitueixin separació entre finques o parts d'elles només es podran demolir en cas d'alteració de límits de finques que obligui a frer-ho, amb l'obligació que les finques resultants d'aquesta alteració s'envoltin amb mur de pedra seca del mateix tipus que els enderrocats.

c) Els que constitueixin marjades hauran de ser objecte de manteniment i, si escau, de reconstrucció.

3. **Les fonts de mina**, sitges, forns de fer pega, trulls, portals de feixa, forns de calç, eres de batre, refugis, pous, sènies, sèquies, aljubs, safareigs, basses, molins, parets, marjades, fonts, menjadors del ramat i altres elements rurals, per als quals es promouran ajudes públiques per a la seva conservació i restauració per tal d'afavorir la seva valoració com a béns d'alt interès etnològic.

4. **Els camins empedrats**, escars, camins de missa i les seves corresponents parets, fites dels quartons i dels camins, creus de terme, etc. Que, per la seva singularitat, hagin de ser protegits.

En darrer lloc, la normativa, en el seu punt 73.3, deixa la porta oberta perquè els catàlegs municipals puguin incloure (“... podran incloure...” *sic*), com elements d'interès paisatgístic ambiental, les formacions geològiques singulars.

Per concloure amb les disposicions del PTI d'Eivissa, cal esmentar que, en l'annex III, titulat “Programes d'intervenció”, hi ha dos programes, el 3 i l'11, que afecten, d'alguna manera, el patrimoni històric.

El programa 3 té per objecte la recuperació del sistema saliner de la llacuna litoral de s'estany Pudent. Es tracta d'un projecte extensiu, sempre d'acord amb les línies d'actuació definides pel Pla d'ordenació dels recursos naturals del Parc Natural de ses Salines. Com a objectius relacionats, hi consten la recuperació d'espais degradats per activitats extractives i la valoració del patrimoni cultural.

En darrer lloc, el programa 11, titulat “Foment de la rehabilitació i reconversió de l'edificació”, és una disposició de foment de la rehabilitació i reconversió d'habitatges a fi d'optimitzar el

parc construït actualment. Articula una línia pressupostària per tal d'incentivar tant els particulars com les institucions a la millora dels edificis existents a les Pitiüses sota una sèrie de criteris de conservació del patrimoni edificat, que inclou, evidentment, una part considerable d'immobles que entrarien en la categoria de béns patrimonials.

Conclusions

De la lectura de les normatives previstes en els diferents plans insulars, es comprova que tots ells atorguen una gran rellevància, per a la protecció del patrimoni històric, als catàlegs de protecció, ja siguin municipals o de qualsevol altra categoria. L'elaboració d'aquests instruments es revela com un eina imprescindible per conèixer primer, i després planificar, aquelles actuacions que puguin tenir incidència sobre el patrimoni històric. És destacable el grau de detall que determina el contingut d'aquests catàlegs en els casos de Mallorca i d'Eivissa.

L'articulat dels PTI de Mallorca i d'Eivissa estableix determinacions per elaborar les fitxes dels esmentats catàlegs, així com els seus continguts mínims. Aquesta mesura hauria de contribuir a uniformar la informació que han de contenir els catàlegs.

El PTI de Menorca és l'únic que vincula el Pla de gestió del patrimoni històric insular amb la normativa territorial. El ventall d'oportunitats que obre aquesta disposició és d'ample abast i, evidentment, està subjecte a múltiples interpretacions, oportunitats i, en alguns casos, llacunes, sobre les quals caldria fer una reflexió profunda respecte de les repercussions reals que podria

arribar a tenir aquesta disposició sobre la gestió del patrimoni històric a Menorca.

Els PTI de Mallorca i d'Eivissa incideixen especialment en l'ordenació de determinades zones geogràfiques, com és el cas de la Serra de Tramuntana de Mallorca o dels Amunts d'Eivissa, ambdues amb un fort contingut patrimonial.

També són els PTI de Mallorca i d'Eivissa els que donen tractaments específics als nuclis històrics o a determinats conjunts urbans amb valors històrics, mentre que Menorca aposta per la recuperació i reutilització d'habitatges del centre urbà.

Es fa especial incidència en la regulació i categorització del patrimoni etnològic, però s'obvia la denominació legal establerta per les lleis que afecten el patrimoni històric i s'estableixen noves categoritzacions i classificacions per al patrimoni històric en general que poden dur a confusió.

Només en el cas del PTI de Menorca s'esmenta la qüestió de l'ordenació dels entorns de protecció del patrimoni històric, tot i que no es normativitza cap fórmula d'aplicació. Sens dubte, l'aprovació dels diferents PTI hauria estat una oportunitat excel·lent per establir els procediments normatius comuns a totes les Illes a l'hora de delimitar els entorns de protecció dels béns integrants del patrimoni històric.

Mallorca i Menorca opten per l'establiment de rutes temàtiques (Serra de Tramuntana i rutes d'interès cultural en el cas de Mallorca, i Xarxa Monumental a Menorca). En el primer cas es pot caure en l'excessiva determinació dels recorreguts, impedinghi la incorporació de nous trajectes o béns. El cas menorquí és més flexible i adaptable, ja que no estableix límits en la xarxa i permet que s'hi incorporin nous béns amb el pas del temps.

	Menorca	Mallorca	Eivissa- Formentera
Tractament genèric PH	Assumir objectius i accions rellevants del Pla de Gestió PH Menorca. -Patrimoni Paisatgístic: Paisatge=Patrimoni -PH identificador poble menorquí	-Assenyalar arees protecció llocs interès historicoartístic i mesures protecció -Recuperació del PH	-Considera el PH com element identificatiu de les Illes d'Eivissa i Formentera. -Revalorització patrimoni arqueològic, monumental i etnològic, especial atenció al Patrimoni de la Humanitat
Catàlegs	-Catàleg insular PH -Registre Insular BIC's -Catàlegs arquitectònics municipals	-Obligació d'incloure catàlegs en planejament municipal -Nivells protecció. -Usos permesos	-Catàlegs insulars -Inventari Patrimoni Etnològic -Catàlegs municipals -Plans especials protecció parroquies
Conjunts urbans	-Foment per a la reutilització i recuperació vivendes i protecció conjunts urbans històrics	-Delimitació de conjunts històrics. -Conservació de tipologies tradicionals	-Planejaments han de protegir i revaloritzar el patrimoni urbà i arquitectònic. -Foment reutilització
Patrimoni Etnològic	-Conservar elements paisatge rural tradicional	-Inclusió en catàleg municipal. Tipologies: murs pedra seca, marjades, fonts de mina, barraques, forns calç...	-Obligació de restaurar elements etnològics i les tipologies tradicionals
Zones especials	-Creació Xarxa Menorca Monumental	-Serra de Tramuntana -Rutes interès cultural. -Rutes interès paisatgístic	-Recuperació sistema salinar S'Estany Pudent
Altres disposicions	-Creació Museu Etnològic Menorca	-Declaracions genèriques conjunts històrics: Sóller, Campos, Santanyí, etc	-Inventari de cases pageses.

Bibliografia

- Llei 6/94, de 3 d'abril, de les Directrius d'ordenació territorial de les Illes Balears i de mesures tributaries. BOIB núm. 48 de 17/4/1999.

- PTI Menorca. BOIB núm. 69, Ext. de 16 de maig de 2003.

- PTI Mallorca. BOIB núm. 188 de 31 de desembre de 2004.

- PTI Eivissa. BOIB núm. 50 de 31 de març de 2005.

- Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears. BOIB núm. 165 de 29/12/1998.

- Llei 4/2003, de 26 de març, de museus de les Illes Balears. BOIB núm. 44 de 3/4/2003.